

VADOVĖLIO „ISTORIJA“ (SERIJA „ATRASK“) V KLASEI KOMPLEKTO RANKRAŠČIO RECENZIJA

I BENDRA INFORMACIJA APIE VADOVĖLĮ / VADOVĖLIO KOMPLEKTĄ

Pavadinimas:	ISTORIJA (serija „Atrask“)
Autoriai:	Darius Petreikis, Faustas Meškuotis, Jūratė Litvinaitė, Algis Bitautas, Rūta Ramoškaitė-Stongvilienė, Simona Stankutė
Ugdymo dalykas:	Istorija
Klasė:	5
Komplektas:	vadovėlis ir sąsiuvinis „Jaunojo istoriko užrašai“
Vadovėlio sandara:	aštuoni skyriai, kuriuos sudaro 39 temos, skyrių įvada, kartojimai, istorinių tyrimų vykdymo rekomendacijos.

II VADOVĖLIO (KOMPLEKTO) VERTINIMAS

Leidinio koncepcija

Mokykloje istorijos vienaip ar kitaip mokomasi keturiuose centruose – nuo pradinių klasių iki pat XII klasės. Natūralu tikėtis, kad kiekvienas koncentras turėtų kažkuo skirtis. 5-6 klasių vadovėlis priklauso antrajam koncentru. Tai reiškia, kad istorijos žinios turėtų būti kiek platesnės, o gebėjimai – kiek aukštesni nei pradinės mokyklos pasaulio pažinimo kurse. Kita vertus, bene pagrindiniu istorijos kursu mokykloje yra laikomas 7-10 klasių koncentro istorijos kursas. Todėl 5 klasės kursui, kaip įvadiniam į pagrindinį, turėtų būti keliami kiek mažesni reikalavimai. Iš karto reikia pastebėti, kad savo turinio apimtimi šis vadovėlis (komplektas) pateisina savo kaip tarpininko tarp pradinės mokyklos ir pagrindinės mokyklos pagrindinio kurso vaidmenį. Jame pateikta medžiaga nepretenduoja į išsamų sisteminių istorijos kursą, todėl atitinka ir propedeutinio kurso sampratą.

Recenzuojamo vadovėlio (rankraščio) ypatumai, kiek galima spręsti iš kontekstinės informacijos, yra nulemti kelių dalykų:

pirma, pagrindinio ugdymo bendrųjų programų, kurios nurodo, jog 5 klasėje:

- toliau ugdomos pradinio ugdymo pakopoje įgytos nuostatos, gebėjimai ir plėtojamos žinios;
- su praeitimi pirmiausia susipažįstama nagrinėjant ryškiausius savo gyvenamosios vietovės istorijos epizodus;
- istorinio pažinimo sritis plečiama, nagrinėjant svarbiausius Lietuvos (kaimyninių šalių) istorijos epizodus;
- susidaromi vaizdiniai apie istorinę savo šalies praeitį;
- išmokstama skirti istorijos laikotarpius, suvokti chronologinę jų seką;
- išmokstama žemėlapyje parodyti svarbiausių nagrinėtų įvykių vietas;
- mokomasi rinkti mokinių amžiui suvokiamą istorijos medžiagą, ja naudotis ir ja remiantis daryti išvadas.

antra, leidyklos „Šviesa“ sukurtos bendros metodinės koncepcijos, pavadintos „Atrask“. Leidykla deklaruoja, jog „Atrask“ vadovėlių serija turėtų būti skirta mokymuisi tiriant ir atrandant, o svarbesniu vedliu pažinimo kelyje turėtų tapti užduočių sąsiuvinis, kuriame formuluojami probleminiai klausimai, skatinantys mokinį ieškoti sprendimų.

Norėtusi pabrėžti recenzento keletą skirtingų asmeninių nuostatų dėl recenzuojamo vadovėlio (komplekto) koncepcijos:

pirma, recenzento supratimu, racionaliausias kelias nagrinėti **ryškiausias** savo gyvenamosios vietovės istorijos **epizodus**, svarbiausius Lietuvos istorijos **epizodus**, taip susidarant **vaizdinius** apie istorinę savo šalies praeitį, penktoje klasėje būtų per vaizdinius konstruojančių tekstų (autorių tekstų, adaptuotų šaltinių) ir iliustracijų analizę. Ši nuostata turi savo atramą ir bendrosiose programose, kuriose istoriko darbo pradmenų suvokimas – mokymasis savarankiškai rinkti informaciją iš įvairių istorijos šaltinių (dokumentų, žiniasklaidos, meno kūrinių, vietos istorinių paminklų, muziejų ekspozicijų, tiesiogiai stebėdami dabartį ir kt.), kritiškai vertinti istorijos šaltinius, suprasti skirtingas tų pačių faktų interpretacijas ir jų priežastis, pateikti argumentų, įrodymų ir daryti išvadas – daugiau akcentuojamas būtent 7-oje klasėje prasidedančiam istorijos mokymosi koncentrai. Nepaisant skirtingos asmeninės nuostatos, šioje recenzijoje siekiama atsiriboti nuo jos ir bandoma įvertinti, kaip bendrųjų programų keliami reikalavimai gali būti įgyvendinti vadovėlio siūlomomis atradimų keliu;

antra, recenzentas suvokia, kad iki šiol formaliai vertinami ir už mokinio krepšelyje esančių lėšų dalį yra įsigijami tik vadovėliai. Tačiau šioje recenzijoje leidyklos „Šviesa“ prašymu yra vertinamas komplektas – vadovėlio ir sąsiuvinio „Jaunojo istoriko užrašai“ – rankraštis. Tik komplektas kaip dviejų dalių vienybė padeda realizuoti autorių deklaruojamus tikslus. Atskira viena kuri nors komplekto dalis praranda didelę dalį išskirtinių šios mokymosi priemonės savybių. Mokymosi paradigmos kontekste ypač daug prarandama, jei atsisakoma „Jaunojo istoriko užrašų“ kaip mokymosi vedlio. Pavyzdžiui, 15 tema pavadinta „Vyčio ir erelio sąjunga“. Nei vadovėlio tekste, nei iliustracijose nėra užuominų, leidžiančių suprasti šį pavadinimą. Pagal autorių sumanymą „Jaunojo istoriko užrašuose“ yra pateikiama speciali užduotis, kurią atlikdami, penktokai turėtų patirti atradimo džiaugsmą, suvokę, ką reiškia šis susijungimas. Naudojant tik vadovėlį, ta pati problema gali kilti ir atliekant autorių mokiniams siūlomus tyrimus. Pagrindinės instrukcijos kaip juos atlikti yra pateikiamos „Jaunojo istoriko užrašuose“. Todėl vien tik vadovėlio naudojimas gali kelti tam tikrų nepatogumų, neaiškumų penktokui, norinčiam savarankiškai atlikti šias užduotis. Tačiau kaip leidyklos noras pateikti vartotojui pilną komplektą bus realizuojamas praktiškai – ne šios recenzijos objektas.

Vadovėlis kaip savarankiško mokymosi priemonė

Taigi, dar kartą pabrėšime, kad vadovėlio rankraščio medžiaga gerai dera su Bendrosiose programose apibrėžta turinio apimtimi. Istorinė informacija pateikta tikslingai, praktiškai beveik nėra dalykinių netikslumų. Vadovėlio rankraščio medžiaga sudaro galimybes įgyti Bendrųjų programų apibrėžtų žinių, ugdytis nuostatas, supratimą, gebėjimus.

Pasirinkta vadovėlio sandara yra gana logiška, pritaikyta savarankiškam mokymuisi. Jau pirmoje temoje paaiškinta viso vadovėlio komplekto, bendra vadovėlio skyrių ir atskirai kiekvienos temos struktūra. Kiekvieno skyriaus pradžioje – apžvalgos rate – pristatomos svarbiausios tos temos žinios ir esminiai plėtotini gebėjimai. Skyriaus pabaigoje, apibendrinimo rate, dar kartą primenamos tos pačios žinios ir galimai įgyti gebėjimai. Skyriaus pradžioje siūloma atlikti su pagrindine tema glaudžiai susijusį tyrimą, o baigiant skyrių įgytas žinias ir gebėjimus galima dar įtvirtinti originaliose

kartojimo užduotyse. Būtent tyrimų ir kartojimų užduočių atlikimas geriausiai orientuotas į ryškių vaizdinių apie artimiausią gyvenamąją aplinką susidarymą. Taip pat šie vadovėlio elementai geriausiai tinka tokioms bendrosioms kompetencijoms kaip mokėjimo mokytis, komunikacinė, pažinimo, kūrybingumo įgijimui. Atlikdami siūlomas užduotis, penktokai mokosi planuoti, kelti tikslus, pasirinkti mokymosi priemones, perduoti įvairius pranešimus, suprasti kitus, apginti savo nuomonę, ieškoti ir rasti reikiamą informaciją, naudotis virtualiomis aplinkomis, atsirinkti tiek informacijos, kiek jos reikia, domėtis kultūrine aplinka, pasitikėti savo galiomis, projektuoti, ieškoti idėjų išraiškos formų.

Vadovėlyje pakankamai daug vietos skirta artimiausios aplinkos praeičiai tirti, nagrinėti. Tam pateikti pasiūlymai atlikti tyrimus, susijusius su šeimos ir giminės istorija, su gimtosios vietos istorinėmis vietovėmis ir su jomis susijusiais įvykiais. Net keli tyrimai susiję su žymiausių savo gyvenamosios vietovės, regiono žmonių veiklos analize, jų atminimo įamžinimu.

Istorijos vaizdinių kūrimui šiame vadovėlyje yra ypač vertingos skyrius apibendrinančios kartojimo užduotys – neakivaizdinės kelionės į istorinius ar šiaip atmintinus objektus (piliakalnius, pilis, dvarus, miestus, kolūkj).

Drįsčiau teigti, kad istorijos vaizdinių kūrimui gerą startinę poziciją teikia kai kurių temų vaizdingi pavadinimai. Pavyzdžiui, „Galingojo Perkūno globoje“, „Dvarų ir gryčių Lietuva“, „Ištrinta iš žemėlapio“, jau paminėtas „Vyčio ir erelio sąjunga“ ir kt. Jų prasmės, potekusių aiškinimas suteikia galimybių aiškiau įsivaizduoti gyvenimą praeityje. Gaila tik, kad ne visi temų pavadinimai yra sukonstruoti pagal šį principą, plg. „Baltų verslai ir kasdienybė“, „Valstybės sukūrimas“, „Pokyčiai kaime“, „Pokyčiai mieste“ ir pan.

Autorių tekstas

Autorių teksto nėra daug. Apskritai, kiek įmanoma tokiam pasirinktam enciklopediniam stiliui, išlaikomas optimalus ir penktokui suprantamas autorių tekstas. Aišku, pasitaiko viena kita tema (pvz., „Renesansas Lietuvoje“), kurioje dėl temos platumo, svarbumo pateikta santykinai daug istorinės informacijos. Todėl gal net racionaliau būtų tokias temas padalinti į dvi dalis.

Praktiškai visur išlaikomas optimalus šio amžiaus mokinių suvokimui sakinių ilgis. Medžiaga dalijama į gana trumpas, pakankamas momentiniam suvokimui porcijas – potemius. Svarbiausi duomenys yra išskirti, paryškinti toniniame fone. Kiekvienoje temoje duomenys apibendrinami laiko juostoje.

Apskritai, autoriai pernelyg nepiktnaudžiauja sąvokomis. Reikalingiausios istorijos sąvokos dažniausiai paaiškintos penktokui suprantama kalba tiek kiekvienoje temoje esančiame žodynyje, tiek kartais – pačiame autorių tekste.

Šaltinių (įskaitant skyrelį „Įdomus faktas“) pateikimas

Pateikiami istorijos šaltiniai įprastai iliustruoja autorių tekstą, jį papildo, pratęsia. Šaltinių gausa vadovėlyje nepiktnaudžiuojama. Šaltiniai yra „įdarbinami“ – jiems analizuoti teikiamos užduotys tiek pačiame vadovėlyje, tiek ir „Jaunojo istoriko užrašuose“.

Kaip silpnąsias vietas galima būtų išskirti tokius dalykus, dėl kurių recenzentas turi kiek kitokią nuomonę nei vadovėlio autoriai:

pirma, istorikų tekstų ištraukų kaip istorijos šaltinių pateikimas. Taip, teoriškai nėra klaidos taip interpretuoti šaltinius, kurių būna ir pirminių, ir antrinių. Tačiau istorikų tekstų kaip šaltinių pateikimas penktokui gali nederėti su pačių vadovėlio autorių teiginiu (p. 12): „Pagrindinis istorikų duomenų aruodas – istoriniai šaltiniai“. Šiuo atveju „prapuola“ pirminio istorijos šaltinio vaizdinys;

antra, pateiktų šaltinių tekstų kupiūravimas. Kartais trumpame dviejų sakinių ir trijų eilučių tekste matome net keletą pažymėtų praleidimų. Recenzento subjektyviu požiūriu, penktoko skaitymo ir perskaityto informacinio teksto supratimo gebėjimai nėra ypač išlavėję, todėl toks tekstas dar daugiau pasunkina jo supratimą.

Tiek vienas, tiek kitas pastebėjimas nėra klaidos ar netikslumai. Atvirkščiai, bent antruoju atveju, vadovėlyje ir „Jaunojo istoriko užrašuose“ kaip tik prisilaikoma korektiško mokslinio citavimo taisyklių. Kita vertus, recenzento asmenine nuomone, šaltinių adaptavimas, pritaikymas skaitytojo amžiui nebūtų didelė „nuodėmė“ penktokui skirtame vadovėlyje.

Klausimai ir užduotys

Pradėkime nuo to, kad vadovėlyje mokinys dar silpnokai skatinamas veikti kaip savarankiškas tyrėjas. Pateikti klausimai, užduotys daugeliu atvejų iš jo reikalauja galvoti būtent taip, kaip nurodo vadovėlio autoriai. Užduotyse jam gana dažnai reikia patvirtinti, paneigti, surasti, palyginti tai, kas turėtų ir galėtų būti svarbu ne jam pačiam, bet kas atrodo svarbu vadovėlio autoriams. Kita vertus, vadovėlyje pasitaiko ir įdomesnių, tikrą „atradimo džiaugsmą“ skatinančių užduočių, pavyzdžiui, vertinti vieną ar kitą reiškinį iš skirtingų asmenų pozicijų. Vadovėlyje pateikta gana daug užduočių, kreipiančių į autorių teikiamos medžiagos siejimą su artimiausia aplinka.

Be abejo, atradimų (serija „Atrask“!) prasme daugiau tokių užduočių yra „Jaunojo istoriko užrašuose“. Ši komplekto dalis, manytume, yra daug aiškesnis mokymosi tiriant, nedidelių istorijos atradimų, savarankiško mokymosi pavyzdys, nei vadovėlis. Tikrai pateisinančios sąsiuvinio kaip užrašų sampratą yra tokios užduotys, kurios reikalauja nuspalvinti, nubraižyti, sukurti trumpą pasakojimą, išspręsti kryžiažodį, galvosūkį, užpildyti kontūrinį žemėlapij, pažymėti ir ištaisyti klaidas. Gal tik vienu aspektu recenzento asmeninė nuomonė kiek nesutampa su autorių koncepcija. Daugeliu atveju sėkmingas, įdomias, naudingas užduotis „Jaunojo istoriko užrašuose“ užgožia įvairios naudingos instrukcijos, reikalingi pamokymai („Patarimai kaip atlikti užduotis“, „Kaip nagrinėti iliustracijas“, patarimai, kaip vykdyti tyrimus, ir pan.). Ši medžiaga be didesnės žalos bendrai koncepcijai, ir net su didele nauda galėtų būti perkelti į vadovėlį.

Kas ypatingai yra sveikintina? „Jaunojo istoriko užrašuose“ matome didelį poslinkį į siekį realizuoti mokymosi paradigmą. Matome du gana svarbius elementus – mokymosi tikslų nusimatymą („Ko sieksime?“) ir savo mokymosi rezultatų įsivertinimą („Įsivertinkite“ ir „Turėčiau dar pasimokyti“).

Medžiagos pritaikymas ugdytis pagrindines demokratinės visuomenės vertybes

Vadovėlio rankraštis leidžia teigti, kad skirtingų rasių, kultūrų, etinių grupių, tautų, religijų, lyties, amžiaus grupių atžvilgiu medžiaga yra neutrali. Jos yra namažai ir ji nei skatina išskirtinę pagarbą, nei pasižymi tendencingu šališkumu.

Išvada

Vadovėlio rankraštis atitinka Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių turinio vertinimo tvarkos aprašo 6 punkte nurodytus reikalavimus.

Recenzentas: Evaldas Bakonis

Data: 2014-06-02